

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.74>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Покальчук М.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Марачук А.В.,

*студент IV курсу
факультету прокуратури
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Шулепова О.О.,

*студентка IV курсу
факультету прокуратури
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Покальчук М.Ю., Марачук А.В., Шулепова О.О. Правове забезпечення заходів повоєнного відновлення земельних ресурсів України.

У статті авторами здійснено аналіз правового забезпечення заходів повоєнного відновлення земельних ресурсів України. Підкреслено, що дана тема в сучасних умовах триваючої повномасштабної війни є надзвичайно актуальною, особливо зважаючи на ті обставини, що значні площі земельних угідь є деградованими, непридатними для використання, замінованими або взагалі знаходяться в окупації.

Авторами зазначено, що одним з найважливіших завдань сучасного земельного законодавства є розробка та подальше законодавче закріплення правових методів регулювання земельних відносин у сфері відновлення. Передумовою для цього є велика кількість площ українських земель близьких до критичного стану. Родючі ґрунти в Україні визнаються одним з найважливіших природних ресурсів та національним багатством. Воєнні дії чинять найбільш руйнівний вплив саме на найродючіші шари земельного покриву. Через це наша країна зазнає численних втрат передусім в економічній сфері, оскільки на території України зосереджена майже третина світових чорноземів. Природне відновлення цих шарів ґрунту є вкрай повільним та може займати десятки, а то й сотні років.

Все це означає, що уже зараз постає необхідність у розробці та законодавчому регламентуванні національних стратегій, спрямованих на

прискорене відновлення ґрунтів після завершення бойових дій на території України. А також застосування на практиці розроблених методів і заходів відновлення земель на територіях, на яких це є можливим через відсутність бойових дій.

Авторами визначено, що підходи щодо відновлення та рекультивациі пошкоджених війною земельних ресурсів має бути комплексним та включати законодавчі, екологічні, економічні та соціальні аспекти. Прогресивною ідеєю видається залучення міжнародної допомоги (вона може полягати у різних заходах: надання технологій та сучасного обладнання; проведення тренінгів та навчання вітчизняних фахівців; надання різноманітних методик, розроблених у галузі відновлення земельних ресурсів; залученні інвесторів для фінансування різних відновних проєктів тощо).

Автори роблять висновок, що удосконалення законодавчої бази у сфері регулювання відновлення земель є невід'ємною передумовою для початку процесу рекультивациі українських земель після воєнних дій.

Ключові слова: земельні відносини, відновлення земель, правове регулювання, суб'єкти земельних правовідносин.

Pokalchuk M.Yu., Marachuk A.V., Shulepova O.O. Legal support for post-war reconstruction measures of land resources of Ukraine.

In the article, the authors provided a description of the legal regulation of approaches, methods and

measures of post-war recovery of land resources of Ukraine. It is emphasized that this topic is extremely relevant in the current conditions of the ongoing full-scale war, especially considering the circumstances that significant areas of land are degraded, unsuitable for use, mined, or are generally under occupation.

The authors stated that one of the most important tasks of modern land legislation is the development and further legislative consolidation of legal methods of regulating land relations in the field of restoration. A prerequisite for this is a large number of Ukrainian land areas close to a critical condition. Fertile soils in Ukraine are recognized as one of the most important natural resources and national wealth. Military actions have the most destructive effect precisely on the most fertile layers of the land cover. Because of this, our country suffers numerous losses, primarily in the economic sphere, since almost a third of the world's chernozems are concentrated on the territory of Ukraine. Natural recovery of these soil layers is extremely slow and may take tens or even hundreds of years.

All this means that there is already a need for the development and legislative regulation of national strategies aimed at the accelerated restoration of soils after the end of hostilities on the territory of Ukraine. As well as the practical application of the developed methods and measures of land restoration in the territories where this is possible due to the absence of hostilities.

The authors determined that approaches to restoration and reclamation of war-damaged land resources should be comprehensive and include legislative, ecological, economic and social aspects. A progressive idea seems to be the involvement of international aid (it can consist of various measures: provision of technologies and modern equipment; training and education of domestic specialists; provision of various methods developed in the field of land resource restoration; attraction of investors to finance various restoration projects, etc.).

The authors conclude that the improvement of the legislative framework in the field of regulation of land restoration is an essential prerequisite for starting the process of reclamation of Ukrainian lands after hostilities.

Key words: land relations, land restoration, legal regulation, subjects of land relations.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна на території нашої країни кожного дня чинить безпрецедентно шкідливий вплив на українське довкілля, зокрема, спричиняючи серйозну деградацію земельних ресурсів. Через воєнні дії існує ризик порушення родючого поверхневого шару ґрунтів близько на 34% те-

риторії України (забруднення різними небезпечними речовинами та нафтопродуктами, механічні пошкодження ґрунтів через застосування мін та інших боєприпасів тощо) [1, с. 240]. До розгортання бойових дій українські ґрунти потерпали від деградації через неефективне ведення екстенсивного сільського господарства та численних порушень норм природоохоронного законодавства. На даний час основною та поки що, на жаль, безперервною причиною пошкодження та знищення українських земель є збройна агресія Російської Федерації.

Важливість законодавчого врегулювання заходів та методів відновлення та рекультивативації земель після війни обумовлюється тим, що бойові дії не просто порушують цілісність родючого ґрунтового покриву, а й можуть поставити під загрозу продовольчу безпеку, здоров'я населення та економічний розвиток України.

Земля є одним з основних національних багатств нашої країни, адже у довоєнні часи Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зерна в світі та експортувала більше 75% відсотків вирощених в країні зернових (бо потреби внутрішнього ринку є набагато меншими). Якщо розглядати структуру експорту, то наша країна забезпечувала 10% світового ринку пшениці, 14% кукурудзи та 47% соняшникової олії [1, с. 240].

Проте з початком повномасштабного вторгнення аграрний сектор зазнав значних збитків через серйозні пошкодження не тільки ґрунтів, а й масові втрати врожаю через воєнні дії. Державна екологічна інспекція провела приблизний підрахунок збитків завданих лише в перші чотири місяці повномасштабного вторгнення – вони сягнули 80,5 млрд. гривень. Проте бойові дії все ще тривають, а тому ця цифра постійно тільки збільшується, тож завдана шкода українським земельним ресурсам є надзвичайно великою [1, с. 240].

Після закінчення війни, довкілля та, зокрема, й ґрунти перебуватимуть у стані довготривалого відновлення, адже в залежності від природно-кліматичних умов для відновлення 1 квадратного сантиметра ґрунту необхідно від декількох десятків до декількох сотень років.

Деградація земель була викликом для України ще до воєнних часів, адже площі деградованих і малопродуктивних земель становила від 10 до 15 млн. гектарів; втрати органічних речовин з ґрунтів сягали 20-30%; локально виявлялось забруднення важкими металами, хімічними сполуками, радіонуклідами; а деякі території потерпали від опустелювання або заболочування [1, с. 242].

Проте з початком війни на території України вона отримала новий виклик – це широкомасштабна та стрімка деградація земель внаслідок

бойових дій. Тому надзвичайно важливим видається удосконалення наявного правового механізму для запуску процесів відновлення українських ґрунтів та подальшого обрахунку та відшкодування завданої довкіллю шкоди.

Мета дослідження. Питання ефективного відновлення українських земель, які постраждали внаслідок ведення воєнних є предметом численних дискусій науковців. Задля пошуку вирішення проблем пов'язаних з рекультивацією земель першочерговою є консолідація зусиль органів державної влади, громадськості, міжнародних організацій, що надасть змогу ефективно використати внесок кожного суб'єкта у відновлення ґрунтів. Тому, метою цього дослідження є характеристика правового регулювання відновлення земельних ресурсів України, які знищені або пошкоджені внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Стаття спрямована на пошук та подальше законодавче закріплення правових підходів, методів і заходів повоєнного відновлення земельних ресурсів України.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження публікацій вітчизняних науковців та аналіз чинних нормативно-правових актів дає змогу констатувати, що розробка ефективної стратегії повоєнного відновлення земельних ресурсів України є надзвичайно актуальною темою. Серед авторів, які досліджували шляхи відновлення родючості ґрунтів, зменшення негативного впливу на довкілля, сприяння ефективному природокористуванню варто відзначити таких, як: Наумчук В.В., Місінкевич Л.Л., Лісова Т.В., Потіп М.М., Краснова М.В., Ермоленко В.М., Місінкевич А.Л., Гетьман А.П. та інші. Всі ці доктринальні напрацювання свідчать про існування реальної необхідності внесення змін до чинного українського законодавства задля його адаптації до викликів повоєнного відновлення земельних ресурсів України.

Виклад основного матеріалу. Земельні ресурси є не відтворюваними (їх неможливо створити як природний об'єкт), проте вони є відновлювальними (відбувається усунення погіршень якісного стану та відновлюється нормальне функціонування відповідно до цільового використання) ґрунтів [2, с. 140].

У доктрині земельного права науковцями сформульовано поняття «відновлення земель», яке полягає у системі законодавчо визначених заходів, які спрямовані на повернення землям їх первісного якісного та функціонального стану, погіршеного через дію антропогенних або природних чинників [3, с. 250].

З цього поняття можна визначити характерні ознаки відновлення земельних ресурсів: 1) законодавчо регламентована система заходів; 2) основна мета застосування визначених заходів – повернення ґрунтам первісного якісного та

функціонального стану; 3) основними способами є рекультивації, меліорація та консервація.

Варто відзначити, що проблема деградації ґрунтів є міжнародною, а не лише українською, адже близько 25% ґрунтів планети є деградованими. Ще до воєнних часів експерти Національної аграрної академії наук України наголошували на порушенні норм земельного й екологічного законодавства та відсутності сталої стратегії землекористування. Все це спричинило рівень розораності земель в нашій країні близько 54% (а в деяких регіонах і більше 70%), для порівняння, в країнах ЄС такий показник коливається в межах 30-35%. У 2021 році науковці НААН підрахували розмір економічних збитків від деградації земельних ресурсів в Україні, який становив 40 млрд. гривень на рік [4].

Повномасштабне вторгнення на територію України завдало безпрецедентної шкоди довкіллю, зокрема й земельним ресурсам, причинами цьому є: заміновані території, випалені землі, знищена бойова техніка та боєприпаси, вирви від обстрілів, зсуви та пошкодження ґрунту тощо. Ще на початку воєнних дій на території України Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України підрахували суму завданих довкіллю збитків – це 3,3 млрд. гривень [5, с. 152]. Проте повномасштабна війна все ще триває, кожного дня лише примножуючи розмір завданих збитків. А тому надзвичайно важливим є розроблення законодавчих положень у сфері відновлення земельних ресурсів вже зараз, щоб застосовувати їх на практиці одразу при завершенні бойових дій на тій чи іншій території нашої країни.

Передумовою розробки та подальшого впровадження ефективного відновлення земель є такі заходи організаційно-правового характеру, як: 1) стандартизація й нормування у сфері охорони земель; 2) проведення моніторингу стану ґрунтів; 3) здійснення контролю за використанням земель; 4) планування та прогнозування землекористування; 5) економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель; 6) здійснення землеустрою тощо [6, с. 241].

Зважаючи на це, нормативною базою відновлення земель мають стати законодавчо закріплені нормативи та стандарти щодо якісного стану земель та допустимого антропогенного навантаження на ґрунти. Щодо прикладів таких уніфікованих вимог можна відзначити такі: 1) допустимий рівень забруднення ґрунтів; 2) гранично допустима концентрація важких металів; 3) загальний якісний стан ґрунту; 4) оцінка придатності земель для вирощування різних сільськогосподарських культур; 5) оцінка негативного впливу виробничої діяльності на погіршення якості земель; 6) розрахунок розмі-

ру збитків через погіршення родючості ґрунтів тощо [6, с. 258].

У чинному земельному законодавстві окреслено лише загальні положення щодо охорони землі, без будь-яких конкретних вказівок на практичну реалізацію таких норм. У статті 162 Земельного кодексу України міститься загальне визначення поняття «охорона земель», що являє собою систему правових, організаційних, економічних та інших заходів, що спрямовані на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [7].

Для розроблення дієвого законодавчого регулювання охорони та відновлення земельних ресурсів варто проаналізувати, які саме негативні наслідки було завдано бойовими діями українським ґрунтам.

Експерти Центру екологічних ініціатив «Екодія» виділяють такі види впливу на земельні ресурси: 1) механічний вплив – порушення та руйнування структур ґрунту внаслідок пересування військової техніки та вирв від бомбардувань, загибель флори та фауни, яка призводить до порушення рівноваги ґрунтової екосистеми; 2) хімічний вплив – засмічення земель важкими металами, перевищення змісту якого може бути виявлено у продуктах харчування, вирощених на таких забруднених територіях; 3) фізичний вплив – зміна фізичних параметрів ґрунту через різні шляхи впливу: радіаційний, тепловий, вібраційний тощо [4].

В цей час активно обговорюється створення компенсаційного механізму відшкодування шкоди та збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації проти України. Такий механізм повинен мати міжнародний характер, що дасть змогу притягнути до відповідальності цілу країну та застосувати до неї процедуру виплати збитків, завданих українському довкіллю. Складовими такого компенсаційного механізму є: міжнародний реєстр збитків, компенсаційна комісія та компенсаційний фонд. Однак, щоб ці процедури були дієвими, надзвичайно необхідною є допустима доказова база (фіксація та документування та фіксація злочинів проти довкілля та розроблення методик обчислення збитків, що підлягають відшкодуванню). Щодо Міжнародного Реєстру збитків, то варто відзначити, що 17 травня 2023 року на саміті Ради Європи у Рейк'явіку Європейський Союз та 43 країни підписали Угоду про створення Реєстру

збитків, завданих агресією РФ проти України (розташовується у Гаазі (Нідерланди). Основною метою цього Реєстру є збір та облік доказів щодо шкоди, заподіяною збройною агресією Російською Федерацією [3, с. 250].

На національному рівні вже розроблено декілька методик щодо відшкодування збитків навколишньому природному середовищу, серед яких можна відзначити такі: Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295 [8] та Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 04 квітня 2022 року № 167 [9]. Відповідно до яких визначено показники, за якими оцінюється шкода від пошкодження та/або знищення земельних ресурсів: 1) вартість рекультивациі земель порушених через будівництво фортифікаційних споруд та проведення бойових дій; 2) збитки, завдані власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення; 3) будівництва та відновлення меліоративних систем; 4) кошти на очищення ґрунтів від небезпечних хімічних речовин та сполук важких металів; 5) розмір шкоди, завданої ґрунтам внаслідок засмічення відходами, сторонніми предметами тощо.

Проте деякі науковці зазначають, що ці державні методики не є досконалими, адже вони враховують лише безпосередньо завдані збитки, залишаючи поза увагою концепцію екосистемних послуг. Вона полягає у тому, що необхідним є також врахування втрат показників родючості ґрунтів, забезпечення відновлення біорізноманіття та інші підтримуючі та регулюючі функції ґрунтової екосистеми. Основою для імплементації у національне законодавство комплексного підходу до відновлення земельних ресурсів можуть стати такі нормативно-правові акти, як: програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1976 року та Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. Норми цих актів спрямовані на безпосередню охорону навколишнього середовища під час міжнародних збройних конфліктів, адже містять заборону застосування таких методів та засобів ведення війни, які мають на меті або завдають широкої, довготривалої та широкої шкоди довкіллю. Така шкода може поста-

вити під загрозу життя та здоров'я населення території проведення бойових дій [3, с. 250].

Після аналізу чинного земельного законодавства, можна зазначити, що проведення такого способу відновлення земель, як рекультивация, містить багато нерегульованих правових аспектів. Науковці наголошують на важливості розроблення та прийняття Закону України «Про проведення рекультивации на забруднених, пошкоджених та деградованих землях України», яким було б закріплено норми щодо швидкої процедури рекультивации земель, постраждалих внаслідок бойових дій; щодо термінів проведення рекультивации, щодо зняття та перенесення родючого шару ґрунту та термінів такого зняття тощо [10, с. 32].

Експерти центру «Екодія» визначили декілька технологій рекультивации земель, які можливо та доречно застосувати в Україні. Проте вони зазначають, щоб ці проведені заходи були максимально результативними та економічно ефективними, важливо провести аналіз наслідків бойових дій для українських ґрунтів. Фахівці центру «Екодія» розробили власну методіку такої оцінки (яку можна покласти в законодавчу основу майбутніх нормативно-правових актів у сфері відновлення земельних ресурсів), яка полягає у: 1) ідентифікації землі, пошкодженої бойовими діями; 2) ідентифікація факторів впливу (наприклад, переміщення техніки); 3) визначення типу впливу (наприклад, механічний); 4) оцінка рівня забруднення ґрунтів (наприклад, оцінка засміченості ділянок частинами військової техніки). На основі проведення такого дослідження вже можна буде обирати оптимальний варіант для рекультивации [11].

Фахівці центру «Екодія» зазначають, що не менш важливим у виборі правильної методіки рекультивации є кумулятивна оцінка пошкоджених земель. Відповідно до такої оцінки визначається категорія придатності земельних ділянок до використання. Таких категорій експерти виділяють чотири: 1) безумовно придатні (пошкодження до 10% площі ділянки); 2) придатні (пошкодження до 10–25% площі ділянки); 3) мало придатні (пошкодження до 25–50% площі ділянки); 4) умовно придатні (пошкодження до 50–75% площі ділянки); не придатні (пошкодження до 75–100% площі ділянки). Кожна з категорій таких ділянок має свій спосіб використання серед наведених: 1) ведення сільського господарства та вирощування будь-яких культур; 2) вирощування різних культур за умови контролю за якістю продукції; 3) використання під технічні культури (не продукти харчування), пасовища, сінокоси; 4) вилучення із сільськогосподарського використання; 5) консервація [11].

Проте застосування інновацій та сучасних технологій для відновлення ґрунтів є надзвичай-

но вартісним, а тому питання щодо відшкодування завданої шкоди є надзвичайно актуальним. Наприклад, експерти «Екодія» підрахували вартість технологій очищення ґрунту, які необхідно буде застосувати в Україні. Такими технологіями є землеробство, стабілізація, фітосанація, компостування, хімічне вилуговування (промивання), термічна десорбція, хімічна екстракція, хімічне окислення відновлення, захоронення тощо. Вартість застосування будь-якої з зазначених технологій за 1 гектар земельної площі коливається від 150 до 250 000 доларів США. Вартість залежить від глибини пошкоджень, застосування обладнання у відповідності до рельєфу територій, різновиди реагентів, вартість аналітичних та лабораторних досліджень [11].

Надзвичайно доцільним видається звернутися до іноземного досвіду післявоєнного використання та відновлення ландшафтів (зокрема й ґрунтів) та запозичити практичні надбання іноземних країн у сфері відновлення земельних ресурсів.

Наслідки воєнних дій у вигляді пошкодження та знищення ґрунтового покриву відомі й іншим країнам, серед яких Югославія, у якій відбулося зупинення сільськогосподарського виробництва через забруднення землі внаслідок воєнних дій на території площею 2,5 млн. гектарів; Руанда, де 3,5% території країни було забруднено нерозірваними боєприпасами (900 тис. м²); Судан, в якому внаслідок бойових дій було знищено 2/3 лісу, що призвело до розширення межі пустелі на 50–200 км [12, с. 252].

Для оцінки впливу воєнних дій на великі території країни надзвичайно доцільним видається використання супутникових знімків. Така процедура була проведена на півночі Лівану, де внаслідок поєднання супутникових зображень земної поверхні та біофізичних, соціально економічних та інших даних було проведено оцінку деградації ґрунтів країни [12, с. 255].

Також варто звернути увагу на використання наслідків воєнних дій без відновлення початкового стану земель. Наприклад, кратери, залишені американськими бомбардувальниками у В'єтнамі використовували як розплідники для риби; покинута (демилітаризована) територія між Північною та Південною Кореєю перетворилась на резерв біорізноманіття; на базі повітряних сил США Beale Air Force Base було проведення відновлення земель шляхом вилучення 17 тис. тонн забрудненого верхнього шару ґрунту з метою видалення свинцю та інших важких металів [12, с. 280].

Іноді надзвичайно дієвим є так зване «сукцесійне відновлення», яке полягає у переведенні земельних ділянок до складу природно-заповідного фонду та надання їм можливості самостійно відновитися природним шляхом. Прикладом

такого відновлення може бути Меморіальний парк Ньюфаундленду у Франції. Територія цього парку відновила за століття після Першої світової війни, проте заглиблення від розриву снарядів та сліди оборонних траншей тут все ще залишились. Однак, суцесійне відновлення не є панацеєю для повного відновлення земельних ресурсів, наприклад, ґрунти на полях у Вердені (Франція) так і не відновили свої властивості. Тому визнані непридатними для людської діяльності, на них заборонена сільськогосподарська діяльність. Ця територія є заповідником та називається «Червоною зоною», яка є недоступною для відвідування людиною [13].

Першочерговим кроком до відновлення ґрунтів є проведення їх розмінування, адже використання ділянки, яка загрожує життю та здоров'ю людей є неможливою.

На початку 2024 року експертами визначено, що потенційно замінованими вважаються 156 мільйонів гектарів українських земель. Така кількість є надзвичайно великою, проте лише за перше півріччя 2024 року вдалося розмінувати то повернути до використання понад 156 тис. гектарів сільськогосподарських земель. Лідером у розмінуванні є Херсонська область – 146 тисяч гектарів, в інших областях результати є скромнішими, наприклад, у Миколаївській – 8,3 тис. гектарів, в Харківській – 11,3 тис. гектарів [13].

Наразі виділяють такі види розмінування: гуманітарне, оперативне та бойове. Варто зупинитися на характеристиці гуманітарного розмінування, кінцевим етапом якого є передача земельних ділянок користувачу з наданням гарантій безпеки та якості. Така процедура є вартісною (3-4 тисячі доларів США за 1 м²), однак на сьогоднішній день діє волонтерський проект Military. feodal.online, на якому можна залишити заявку на безкоштовне гуманітарне розмінування [12, с. 257].

Надзвичайно важливими є питання оподаткування земельних ділянок, які підлягають відновленню, рекультивациі або навіть консервації. Зміни в оподаткуванні у зв'язку з введенням воєнного стану набули чинності ще 17 березня 2022 року та видаються достатньо дієвими. Відповідно до цих змін скасовано нарахування та сплату плати за землю за земельні ділянки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії; земельні ділянки, що розташовані на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації; земельні ділянки, визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Також відповідно до положення 1.2 статті 283 Податкового кодексу України не підлягають оподаткуванню земельним податком землі сільськогосподарських угідь, що

перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння [14, с. 36]. Всі ці зміни значно зменшують податкове навантаження на власників та користувачів земельних ділянок, які й так потерпають від наслідків воєнних дій на території України.

Багато науковців обстоюють ту позицію, що проведення відновлення земельних ресурсів України у післявоєнний період має відбуватися на основі «Загальнодержавної програми охорони та відновлення земель в Україні у післявоєнний період». Така думка видається достатньо обґрунтованою, адже така програма буде містити детально регламентований план щодо способів та заходів, які будуть використовуватися для відновлення ґрунтів; механізми залучення інвесторів, міжнародних організацій, закордонних науковців; джерел залучення фінансування та інноваційних технологій; терміни проведення рекультивациі та консервації земель; визначення цільового призначення відновлених земель; визначення відповідальних суб'єктів за виконання таких відновлювальних робіт (розмежування повноважень державних органів влади та незалежних міжнародних експертів) [10, с. 30].

Все це є важливим, адже на цей час це питання так і залишається не врегульованим ні на законодавчому рівні, ні на рівні підзаконних актів.

Висновки. Вплив воєнних дій на довкілля важко переоцінити, адже часто суспільство акцентує увагу на наслідки в короткостроковій перспективі (руйнування інфраструктури, знищення житлового фонду, загибель людей, пошкодження промислових об'єктів тощо). Проте, не варто оминати увагою негативні наслідки для довкілля, зокрема для ґрунтів, на відновлення яких можуть знадобитися десятки років.

Очевидно, що відновлення земельних ресурсів після закінчення бойових дій має бути комплексним та поєднувати економічні, соціальні, екологічні аспекти. А для їх дієвого застосування та успішного поєднання між собою першочерговим є розроблення та прийняття законодавчої бази, яка стане основою правового регулювання цих процесів.

Пошкодження ґрунтів внаслідок воєнних дій (фізичне руйнування, хімічне та біологічне забруднення тощо) значно знижують аграрний потенціал постраждалих територій, є причиною стійких та довготривалих негативних екологічних змін, завдають численних економічних збитків.

Важливим аспектом у цьому питанні є наявність фінансування для впровадження усіх заходів із відновлення постраждалих ґрунтів України. Максимально ефективно застосувати доступні методи відновлення та досягти поставлених цілей можна завдяки залученню не лише коштів державних та місцевих бюджетів, а

й міжнародних джерел фінансової підтримки та створення різних партнерств.

У зв'язку з цим, надзвичайно актуальним видається започаткування процесу впровадження нових законодавчих актів, які б враховували воєнні виклики, та були спрямовані на управління земельними ресурсами в післявоєнний період.

Обґрунтованими та доречними видаються наступні пропозиції до чинного законодавства: а) щодо розробки та затвердження «Загальнодержавної програми охорони та відновлення земель України в післявоєнний період». Цей акт може стати основою для більш детальної регламентації відносин у сфері відновлення земель. Система заходів у сфері охорони земель, що визначена Законом України «Про охорону земель», не є повною та ефективною і не відповідає потребам сьогодення; б) на рівні підзаконного акту розглядаємо закріплення процедури «Проведення рекультивациі на забруднених, пошкоджених та деградованих землях України» задля удосконалення правового механізму здійснення рекультивациі пошкоджених земель; в) внесення змін до податкового законодавства, задля зменшення обтяжень, та звільнення від сплати податку на земельні ділянки, які підлягають рекультивациі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наумчук В.В. Стратегії відновлення та рекультивациі земель після воєнних конфліктів. *Актуальні проблеми економіки*. № 7 (277), 2024. С. 239–248.
2. Лісова Т.В. Відновлення земель: окремі теоретичні питання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 1 (1), 2018. С. 138–141.
3. Грузенський В.В. Проблеми та перспективи правового регулювання відновлення земель і ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5, 2024. С. 249–251.
4. Врятувати українську землю. *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/11/700021>.
5. Потіп М.М. Протидія забрудненню та засміченню земельних ресурсів: правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7, 2023. С. 151–157.
6. Лісова Т.В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми : монографія. Харків: Юрайт, 2020. 396 с.
7. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4, ст. 27.
8. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>.
9. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 04 квітня 2022 року № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>.
10. Місінкевич Л.Л., Місінкевич А.Л. Правові проблеми охорони та відновлення земель під час дії воєнного стану в Україні. *Університетські наукові записки*. № 5-6 (89-90), 2022. С. 27–34.
11. Чи можна вилікувати ґрунт від війни – відповіді на найпоширеніші питання. *KURKUL*: веб-сайт. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1423-chi-mojnavilikuvati-grunt-vid-viyni--vidpovidi-na-nauposhirenishi-zapitannya>.
12. Захист і відновлення екологічної рівноваги та забезпечення самовідновлення екосистем / за ред. Чайки Т.О. Полтава: ПП «Астрая», 2023. 308 с.
13. Що буде з українськими ґрунтами після війни? *Рубрика*: веб-сайт. URL: <https://rubryka.com/article/vidnovlennya-gruntiv-pislya-vijny>.
14. Камінський В.Ф., Ткаченко М.А., Коломієць Л.П. Методичні рекомендації щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення, порушених внаслідок воєнних дій. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 84 с.